

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.5.101](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.101)

УДК 657.6

*В. Ю. Фабіянська,
к. е. н., доцент кафедри аудиту та державного контролю,
Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця
ORCID ID: 0000-0002-2753-1894*

ПОТРЕБА В НЕЗАЛЕЖНОМУ АУДИТІ ТА РОЗВИТОК ЙОГО ТЕОРІЇ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ БРАКУ ДОВІРИ В СУСПІЛЬСТВІ

*V. Fabiianska
PhD in Economics, Associate Professor of the Chair of Audit and State Control,
Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia*

THE NEED FOR INDEPENDENT AUDIT AND THE DEVELOPMENT OF ITS THEORY: A VIEW THROUGH THE PRISM OF LACK OF TRUST IN SOCIETY

У статті проаналізовано усталені теорії виникнення та необхідності аудиту: теорію потреби потенційного чи існуючого інвестора, теорію агентів (або управляючих), теорію мотивації з позиції необхідності виникнення аудиту через брак довіри.

Доведено, що незважаючи на різносторонні мотиви, основне призначення незалежного аудиту зводиться до подолання ключової проблеми, яка існувала, починаючи із розвитку господарської діяльності, та існує і дотепер – нестачу довіри в суспільстві.

Досліджено теорії розвитку (еволюції) аудиту: підтверджуючий; процедурний; системно-орієнтований; аудит, який базується на ризику (ризикоорієнтований аудит). Доведено, що процес змін підходів до проведення аудиту – це розвиток методики організації аудиту, його мети та завдань, що демонструє необхідність та можливості пристосування аудиторів до змін економічного середовища, яке ускладнювалося шляхом зростання обсягів діяльності суб'єктів господарювання, ризиків та невизначеності середовища, в якому підприємства функціонували.

Розглянуто ряд сучасних теорій розвитку аудиту: теорію адекватності, теорію контролінгу, теорію консалтингу, кожна із яких має свої цілі та відповідає на конкретні питання, в той же час, взаємодоповнюючи одна одну.

Досліджено значення довіри як економічної категорії в аудиті, доведено, що вона є безпосередньо дотичною категорією до незалежного аудиту, адже саме в умовах її нестачі, виник, розвивався і продовжує розвиватися аудит як форма незалежного контролю, а також змінювалися та удосконалювалися форми його організації та методологія проведення.

У статті висловлено бачення, що незважаючи на поступовий відхід аудитора від суцільної перевірки (підтверджуючий аудит) до вибіркової, що базується на відповідних науково-обґрунтованих способах одержання аудиторських доказів (процурний аудит, системно-орієнтований аудит, ризикоорієнтований аудит), метою аудиторської перевірки було і залишається підтвердження достовірності фінансової звітності, що забезпечує довіру до суб'єкта господарювання з боку користувачів облікової інформації.

Доведено, що розвиток аудиту в умовах сьогодення сягнув того рівня, коли його роль в

соціально-економічному процесі функціонування держави а також міжнародної економіки обмежується не лише його економічною та фінансовою значимістю для діяльності окремих економічних суб'єктів, в тому числі самих аудиторських фірм, а також відіграє велике значення для формування певного рівня довіри, безпеки, фінансових гарантій громадянського суспільства.

The article analyzes the established theories of the origin and necessity of the audit: the theory of the needs of a potential or existing investor, the theory of agents (or managers), the theory of motivation from the standpoint of the need for an audit due to lack of confidence.

It is proved that despite various motives, the main purpose of independent audit is to overcome the key problem that existed since the development of economic activity, and still exists - the lack of trust in society.

Theories of development (evolution) of audit are investigated: confirming; procedural; system-oriented; risk-based audit (risk-based audit). It is proved that the process of changing approaches to auditing is the development of audit methodology, its goals and objectives, which demonstrates the need and ability to adapt auditors to changes in the economic environment, which was complicated by increasing business activities, risks and uncertainties in the environment. which enterprises operated.

A number of modern theories of audit development are considered: the theory of adequacy, the theory of controlling, the theory of consulting, each of which has its own goals and answers specific questions, at the same time, complementing each other.

The importance of trust as an economic category in audit has been studied, it has been proved that it is directly related to independent audit, because it is in the conditions of its lack that audit as a form of independent control arose, developed and continues to develop. carrying out.

The article expresses the view that despite the auditor's gradual departure from continuous audit (confirmatory audit) to selective, based on appropriate scientifically sound methods of obtaining audit evidence (procedural audit, system-oriented audit, risk-oriented audit), the purpose of audit there is a confirmation of the reliability of financial statements, which ensures the confidence of the entity by users of accounting information.

It is proved that the development of audit in today's conditions has reached the level when its role in the socio-economic process of the state and the international economy is limited not only by its economic and financial significance for individual economic entities, including audit firms, but also plays an important role in building a certain level of trust, security, financial guarantees of civil society.

Ключові слова: *аудит; довіра; теорії аудиту; підходи до розвитку аудиту; концепції аудиту.*

Keywords: *audit; trust; audit theories; approaches to audit development; audit concepts.*

Постановка проблеми. Історично склалося так, що аудит, пройшов свій тривалий шлях становлення і розвитку, починаючи із суцільної перевірки облікових записів з метою виявлення помилок і шахрайства до самостійного інституту ринкової економічної системи, основне призначення якого полягає у забезпеченні довіри до фінансової звітності з боку її користувачів завдяки підтвердженню аудитором достовірності облікової інформації, тим самим зменшуючи їх ризик під час прийняття рішень різноманітного характеру.

Тому потребу виникнення та існування незалежного аудиту як особливої форми контролю можна пояснити, зокрема, браком довіри, який існував завжди і продовжує існувати, адже неможливо забезпечити гарантію високої якості облікової інформації, на основі якої формується фінансова звітність внаслідок цілого ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників, найважливішими із яких виступають людський фактор а також різні, часто протилежні інтереси власників капіталу та інших користувачів фінансової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних аспектів становлення та розвитку аудиту займалися такі відомі вчені, як Болгова Е.К. [1], Брыкин А.В.[1], Бычкова С.М. [2], Зотов В.О. [3], Кудрицький Б.В. [3], Мерзликина Е.М. [4], Никольская Ю.П. [4], Петрик О.А. [3], Платонова І.А. [5], Проскуріна Н.М. [5], Пушкар М.С. [6], Скурихин М.Н. [1], Слюсаренко В.Є. [8], Соколов Я.В. [2], Фабіянська В.Ю. [8, 9], Фадейкина Н.В. [1], Шалімова Н.С. [10, 11] та багато інших.

Суттєвий вклад у розвиток теорії довіри як економічної категорії здійснили такі вчені, як Бонєцький О.О. [12], Кузьмін О.Є. [12], Турчин Л.Є. [13] та інші.

На думку колективу авторів під керівництвом О.А. Петрик, загострення кризових явищ у національній та світовій економіці, поглиблення глобалізаційних й інтеграційних процесів господарської діяльності за обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів та недостатності ефективності їх використання, зростання зловживань у державному секторі і підприємницькій діяльності, численні зміни у нормативно-правовій та інституціональних сферах безпосередньо впливають на сучасну місію аудиту бо відводять йому особливу роль у стабілізації та економічному розвитку держав і окремих суб'єктів господарювання [3, с. 3].

Н.М. Проскуріна, І.А. Платонова висловлюють свою думку, що аудит є історичною категорією, яка розвивається разом з еволюцією суспільства, його економічної системи як складової ринкової економіки та притаманних їй суспільних відносин. З початком трансформаційних процесів в Україні виявився необхідним аудит саме як інститут, а не просто інструмент економічного контролю, вважають науковці [5].

Н.С. Шалімова довела, що аудит є соціально-нейтральним інститутом, який існує у вигляді жорсткого формального регламенту, діє як механізм реалізації довіри (особливої неформальної норми в суспільстві) та виконує функції збору й обробки інформації у складних та великих системах контролю, зменшуючи інформаційні ризики і виступаючи одним із засобів забезпечення інформаційної безпеки у суспільстві [11].

Відаючи належне цінності отриманих результатів щодо концепцій розвитку аудиту та сутності довіри як економічної категорії, вважаємо за необхідне дослідити та обґрунтувати особливо важливе значення довіри та її нестачі (браку) у виникненні та розвитку аудиту як унікальної форми контролю.

Метою статті є спроба обґрунтувати потребу в існуванні незалежного аудиту та його головну місію через призму браку довіри в суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Аудит є обов'язковою частиною функціонування розвинутої економіки кожної країни. В економічній літературі можна знайти різні думки і визначення щодо необхідності виникнення та існування аудиту.

Так, В.Є. Слюсаренко вважає, що основним призначенням аудиту було надання замовникам аудиту висновків про достовірність даних, що відображаються у фінансових звітах компаній, і причини, які зумовлюють необхідність аудиту в сучасних умовах, науковець поділяє на об'єктивні та суб'єктивні фактори. Отже, суб'єктивні фактори: складність та заплутаність нормативно-правової бази в бухгалтерському обліку та аудиті; неспівпадання інтересів працівників, які складають звіти, та осіб, для яких ця інформація призначена; віддаленість джерел економічної інформації від менеджерів, які приймають управлінські рішення; тісний взаємозв'язок різних сфер економіки, які потребують об'єктивної інформації. До суб'єктивних факторів відносяться: недостатня кваліфікація працівників, що задіяні в облікових процесах, особливо головних бухгалтерів; складна система регулювання економіко-правових відносин господарюючих суб'єктів та часті його зміни (однак, як правило, в невеликих фірмах головний бухгалтер виконує функції і юриста); недостатня роз'яснювальна та консультативна робота державних контролюючих органів щодо чинного законодавства, що змушує підприємства звертатися до незалежних фахівців [7, с. 9].

У теорії аудиту існують три точки зору на його виникнення: теорія потреби потенційного чи існуючого інвестора, теорія агентів (або управляючих), теорія мотивації. Ці теорії необхідності аудиту можна назвати усталеними, оскільки вони існують уже тривалий час, і підтвердили протягом тривалого часового проміжку свою об'єктивність та беззаперечне право на існування (таблиця 1).

Таблиця 1.
Усталені теорії виникнення та необхідності аудиту

№ з/п	Теорія	Сутність
1	Теорія потреби потенційного чи існуючого інвестора	Ця теорія полягає у тому, що кожен інвестор компанії, навіть за наявності необхідного рівня знань у сфері фінансового аналізу, не впевнений у достовірності показників фінансової звітності, не обізнаний із системою бухгалтерського обліку, результатом якої є дані показники. Підтверджуючи фінансову звітність, яка підлягає оприлюдненню, аудитор виступає певним гарантом її достовірності, що підвищує довіру до суб'єкта господарювання
2	Теорія агентів (або управляючих)	Ґрунтується на припущенні існування потенційного конфлікту інтересів управляючих і власників. Аудитор в цієї ситуації виступає в ролі третейського судді, який повинен підтвердити порядність і чесність управляючих, можливість довіряти їм
3	Теорія мотивації	Ґрунтується на психологічних аспектах. В її основі лежить припущення того, що працівники більш ретельно будуть ставитися до ведення обліку і складання фінансової звітності, якщо вони знають про обов'язковість аудиторської перевірки. Наслідками цього, згідно з теорією мотивації, є зниження вірогідності помилок і шахрайства, що сприяє підвищенню довіри користувачів фінансової звітності до неї

Джерело: сформовано автором

Теорія аудиту – це система наукового знання, що описує, пояснює теоретичні аспекти системи незалежного фінансового контролю – аудиту і зводить відкриті в цій сфері закономірні зв'язки до єдиного об'єднуючого начала [7, с. 9].

Кожна із наведених теорій має різне підґрунтя, перших дві із яких базуються на фінансових мотивах

(оскільки інвестори і власники капіталу переслідують власні фінансові інтереси), в той час як третя теорія виникнення аудиту має суто психологічну основу, що ґрунтується на мотиваційному механізмі. Однак, незважаючи на такі різносторонні мотиви, основне призначення незалежного аудиту зводиться до подолання ключової проблеми, яка існувала, починаючи із розвитку господарської діяльності, та існує і дотепер – брак довіри. Саме аудит, як унікальна в силу своєї незалежності форма контролю, покликаний врегулювати існуючі виклики суспільства щодо необхідності створення безпечного інформаційного простору для прийняття необхідних фінансових рішень.

Отже, розглянуті усталені теорії мають різне підґрунтя, але переслідують мету підвищення довіри до фінансової звітності, зменшення ризику виникнення помилок і шахрайства.

Концепція (лат. *conceptio* — розуміння) — система поглядів, те або інше розуміння явищ і процесів; єдиний, визначальний задум. Концепція істотно відрізняється від теорії не тільки своєю незавершеністю, але й недостатньою верифікованістю [14].

Концепція дослідження — система початкових теоретичних положень, яка є основою дослідницького пошуку. У процесі наукового пошуку прийняті початкові положення перевіряють, розвивають, коригують, за необхідності — відкидають (зміна або модернізація концепції) [14].

Підхід в науці – це певний напрям в дослідженнях, який вирізняється єдністю принципів та методів, за допомогою яких досліджуються об'єкти.

Незважаючи на такі суттєві відмінності між поняттями «концепція», «теорія», «підхід», науковці нерідко їх ототожнюють, тому можна спостерігати вживання термінів «теорія аудиту», «теорія розвитку аудиту», «концепція аудиту», «концепція розвитку аудиту» «підходи до розвитку аудиту».

Н.С. Шалімова зазначає, що якщо взяти до уваги зарубіжну аудиторську практику останніх ста років, то можна констатувати, що аудиторські процедури пройшли три стадії еволюції, тобто за характером перевірки виокремлюють такі види аудиту: підтверджуючий; системно-орієнтований; аудит, який базується на ризику (ризикоорієнтований аудит) [10].

Крім того, варто зазначити, що колектив науковців під керівництвом О.А. Петрик, окрім зазначених трьох підходів до розвитку аудиту, виділяють ще процедурний аудит [3].

Вчені-економісти розглядають також ряд сучасних теорій розвитку аудиту, деякі науковці їх називають концепціями, підходами, зокрема: теорія адекватності, теорія контролінгу, теорія консалтингу [1, с. 39-41; 2; 3; 4; 10].

Наведемо огляд теорій розвитку аудиту у таблиці 2.

Таблиця 2.
Теорії розвитку аудиту

№ з/п	Теорія	Сутність
Теорії розвитку (еволюції) аудиту		
1	Підтверджуючий аудит	Підтверджуючий аудит полягає у перевірці дуже великої кількості фактичного матеріалу, різних бухгалтерських записів, щоб сформулювати загальний висновок. При цьому має місце майже дублювання бухгалтерських записів клієнта, а отже, витрата великої кількості праці аудитора. Проте навіть при цьому може мати місце ризик неправильного висновку про фактичний стан справ, наприклад, через невідповідність тлумачення добутих даних, узагальнення їх тощо
2	Процедурний аудит	Із використанням процедурного аудиту обсяг роботи аудитора трохи скорочується, бо на підприємстві діють заздалегідь визначені процедури опрацювання даних, а аудитор перевіряє їхню надійність. Однак і в цьому разі аудитор може застосовувати невідповідні методи одержання аудиторських доказів, що також становить аудиторський ризик
3	Системний (системно-орієнтований) аудит	При системному аудиті оцінюють ефективність функціонування систем (системи бухгалтерського обліку і системи внутрішнього контролю) підприємства-клієнта. Тому необхідно передбачити, а отже, й оцінити, ризик того, що в цих системах у певних місцях можуть виникнути збої або що вони є недосконалими, тобто оцінюються не власне самі дані, а якість отримання і контролю їх
4	Аудит зон ризику	За цього підходу визначають найсуттєвіші позиції об'єкта перевірки (фінансової звітності підприємства) з урахуванням особливостей діяльності підприємства, яке перевіряють (галузі; структури управління; організації систем обліку і контролю, їхні методики тощо), а також зони ризику в усіх напрямках аудиторської перевірки, тобто місця, де вища ймовірність виникнення, допущення і можливого невиявлення помилок чи обману. Такий підхід до проведення аудиту є найперспективнішим завдяки своїй економічності у зв'язку зі скороченням терміну проведення аудиторської перевірки, зменшенням її трудомісткості й підвищенням ефективності
Сучасні теорії (концепції) аудиту		
1	Теорія адекватності	Теорія адекватності, або теорія "сторожового собаки", наголошує на

		об'єктивності. Сутність теорії зводиться до твердження, що аудит проводиться в інтересах власників, а отже, аудитор – це "сторожовий собака", який охороняє власність ("добро") власників. Ця теорія виходить з того, що аудитор достатньо вказати ступінь адекватності даних бухгалтерського обліку, запевняючи тим самим власника в думці, що бухгалтерський звіт складений правильно, та він може бути впевнений у поданих даних, оскільки аудитор, який розкриває правду, є найкращим "собакою", який захищає власника. Недоліком цієї теорії є те, що аудитор відповідає на питання, що є в дійсності, але ця інформація на момент ознайомлення з нею потенційного інвестора вже застаріває
2	Теорія контролінгу	Теорія контролінгу, або теорія "собаки-шукача", виникла в першій чверті ХХ століття і також робить ставку на об'єктивність, але за допомогою непрямих методів, і краще розкриває механізм управління підприємством та, головне, дозволяє розкрити невикористані резерви. Відповідно до цієї теорії мета аудиту переміщується з "мертвих документів" на "живу організацію" внутрішнього контролю на підприємстві, що перевіряється. В цьому випадку мова йде про аналіз ефективності контролю, та відповідно тут аудитор не "сторожовий собака", а "собака-шукач", який повинен показати власнику, наскільки ефективно працює найнята ним адміністрація
3	Теорія консалтингу	Теорія "собаки-поводиря", або теорія консалтингу, пов'язана з ефективністю роботи підприємства та зводить завдання аудиту не до аналізу адекватності, не до встановлення ступеня надійності внутрішнього контролю, а до аналізу ефективності роботи самого підприємства. При цьому ефективність роботи підприємства визначається ефективністю роботи його працівників, і перш за все адміністрації. За цим підходом контроль дій працівників і посадових осіб замінюється оцінкою роботи колективу в цілому, що має стати засобом зняття соціальних конфліктів як на підприємстві, так і в суспільстві в цілому. Як основні особливості такої теорії можна виокремити те, що найважливішими процедурами вважаються, по-перше, тести, причому тестування саме суб'єктивної поведінки, а не тестування документів, а по-друге, оцінка ризику, оскільки розрахунок невизначеності, в умовах якої приймаються ті або інші рішення, є основою основ роботи аудитора. Отже, теорія консалтингу базується на суб'єктивних оцінках і дозволяє виявити те, що лежить за межами документів, зареєстрованих фактів господарської діяльності. Проте вона також має багато дошкульних місць, оскільки надто велика увага приділяється припущенням, а іноді і фантазіям адміністрації

Джерело: сформовано авторами на основі [3; 10]

Такий підхід до аудиту, як підтверджуючий, без сумніву, є найбільш об'єктивним, оскільки перевірка організується суцільним методом, яка полягає в тому, що усі первинні документи та облікові реєстри, на основі яких формувалась фінансова звітність, мають бути перевірені аудитором. Однак такі процедури є найбільш трудомісткими і вимагають багато часу для проведення аудиту, що не є позитивним ні для аудитора, ні для замовника.

Процедурний аудит – є початком удосконалення методики аудиту, своєрідний відступ від 100% перевірки документів і записів, яка що полягає у застосуванні аудитором визначених на фірмі процедур опрацювання даних (анкет, тестів), при цьому обсяг роботи аудитора трохи скорочується, однак, існують певні ризики щодо застосування невідповідних методів опрацювання аудиторських доказів, що може збільшувати аудиторський ризик.

Наступним етапом розвитку аудиту став системно-орієнтований аудит, який полягав в оцінці аудитором надійності системи внутрішнього контролю, що давало йому можливість, орієнтуючись на ефективність такої системи, скорочувати час і кількість аудиторських процедур. Виникнення системно-орієнтованого аудиту було відповіддю на зростаючі обсяги діяльності підприємств, та, відповідно, господарських операцій, відображених у фінансовій звітності, яку перевіряв аудитор.

Водночас, зазначає Н.С. Шалімова, оцінка системи внутрішнього контролю є більш складною процедурою, ніж перевірка документів. Крім того, оцінка аудитором системи внутрішнього контролю як ефективної не є гарантом відсутності помилок. Отже, в цьому підході суб'єктивізм починає займати домінуючу позицію. Адже немає чітких відповідей на питання, що таке система внутрішнього контролю, які її обов'язкові складові, які критерії її оцінки, в тому числі на різних підприємствах, та ін. Постає риторичне питання: "Що простіше перевірити: механізм дії системи або результат її функціонування?" [10].

Аудит зон ризику, або ризикоорієнтований аудит є продовженням розвитку аудиту, і передбачає оцінку аудитором за спеціально розробленою методикою аудиторського ризику. Такий підхід передбачає собою визначення вразливіших ділянок господарської діяльності підприємства-замовника і спрямування на них найбільшої уваги аудитора.

Аудиторський ризик є ключовою категорією в аудиті та має враховуватись аудитором на кожному етапі виконання аудиторського завдання: починаючи від узгодження умов завдання з аудиту, планування

аудиту, встановлення рівня суттєвості аудиторської перевірки, виборі методів та способів організації аудиту, до підготовки аудиторського звіту [8].

Згідно з МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту» [15] аудиторський ризик у загальному розумінні - це ризик того, що аудитор висловить невідповідну аудиторську думку в разі, якщо фінансова звітність суттєво викривлена. Загальний аудиторський ризик включає такі компоненти: ризик суттєвого викривлення (поєднує властивий ризик та ризик контролю); ризик невиявлення.

Давши оцінку ризику внутрішнього контролю та властивого ризику, аудитор визначає ризик невиявлення, що пов'язаний із характером, часом та обсягом процедур, які визначає аудитор для зменшення аудиторського ризику до прийнятно низького рівня.

На думку Шалімової Н.С., всі сучасні теорії аудиту (адекватності, контролінгу та консалтингу) є рівнозначними та не замінюють одна одну, оскільки просто розкривають різноплановість мети та завдань аудиту, що, в першу чергу, необхідно для суспільства в цілому, для того щоб воно могло повною мірою скористатися можливостями аудиту. Кожна з розглянутих теорій має свої цілі та відповідає на конкретні питання, в той же час, взаємодоповнюючись, вони в чомусь суперечать одна одній. Перші дві теорії (адекватності, контролінгу) мають за мету досягнення об'єктивності, але аудитор, відповідаючи на питання, що є в дійсності, не може досягти цієї об'єктивності, оскільки його думка на момент ознайомлення з нею потенційного інвестора вже застаріває. Друга теорія (контролінгу) дозволяє досягти більшої об'єктивності за допомогою непрямих методів і краще розкриває механізми управління підприємством та, головне, дозволяє показати невикористані резерви, проте ступінь об'єктивності звітних даних при цьому знижується. Третя теорія (консалтинг) виходить із суб'єктивних оцінок і дозволяє виявити те, що приховується за документами, за межами зареєстрованих фактів господарського життя, і, на відміну від двох попередніх, націлена не в минуле, а в майбутнє. Але це є її найдошкульнішим місцем, оскільки надто велика увага приділяється припущенням, а аудитор повинен завжди оцінювати реальний стан справ, а не прогнози. [10].

Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг видання 2016-2017 рр. (далі - МСА), зокрема МСА 200 «Загальні цілі незалежного аудитора та проведення аудиту відповідно до Міжнародних стандартів аудиту» визначає, що метою аудиту є підвищення ступеня довіри визначених користувачів до фінансової звітності. Це досягається через висловлення аудитором думки про те, чи складена фінансова звітність у всіх суттєвих аспектах відповідно до застосовної концептуальної основи фінансового звітування [15, с. 96].

Колектив науковців під керівництвом М.С. Пушкаря висловлюють своє розчарування з приводу того, що, аудит на практиці зводиться до банального підтвердження (і то із застереженнями зважаючи на обмеження в часі та ризик) тих записів у регістрах обліку та звітності, які робили в силу своїх службових обов'язків бухгалтери підприємства. Крім того, вони наголошують на тому, що мета аудиту має набагато більше коріння, ніж підтвердження показників фінансової звітності. З економічної точки зору витрати часу і коштів на будь-яку роботу виправдані тоді, коли ефективність від неї перевищує від неї або ми отримуємо соціальний ефект [6, с. 9].

Вважаємо що розвиток аудиту в умовах сьогодення сягнув того рівня, коли його роль в соціально-економічному процесі функціонування держави а також міжнародної економіки обмежується не лише його економічною та фінансовою значимістю для діяльності окремих економічних суб'єктів, в тому числі самих аудиторських фірм, а також відіграє велике значення для формування певного рівня довіри, безпеки, фінансових гарантій громадянського суспільства.

Громадянське суспільство – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів та відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів та потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення та передачі від покоління до покоління. Структурними елементами громадянського суспільства є такі:

- 1) добровільно сформовані первинні самоврядні угруповання людей (сім'я, різні асоціації, господарські корпорації, клуби за інтересами, інші суспільні об'єднання);
- 2) сукупність недержавних суспільних відносин;
- 3) господарська і приватна частина життєдіяльності людей, їх звичаї, традиції;
- 4) сфера самоврядних організацій індивідів [16, с. 187].

Як зазначено у Кодексі етики професійних бухгалтерів, прийнятому Міжнародною федерацією бухгалтерів (далі - МФБ) видання 2012 р. (далі – Кодекс етики), характерною рисою цієї професії, є прийняття відповідальності перед громадськістю. Що стосується бухгалтерів, то для них громадськість охоплює насамперед клієнтів, кредиторів, органи державного управління, роботодавців, працівників, інвесторів, ділові та фінансові кола, а також інших осіб, що покладаються на об'єктивність і добросовісність професійних бухгалтерів з метою підтримки впорядкованого ведення комерційної діяльності. Ця довіра покладає на професійних бухгалтерів відповідальність перед інтересами громадськості [17].

Колектив авторів посібника «Аудит» під ред. О.А. Петрик зазначають, що користувачі фінансово-економічної інформації мають різні, нерідко протилежні інтереси, які залежать, зокрема: від їх участі в діяльності суб'єктів господарювання; інтересах, які проявляє користувач до підприємства; об'єктах дослідження (контролю) (табл. 3).

Таблиця 3.
Користувачі фінансово-економічної інформації

№ з/п	Користувачі фінансово-економічної інформації	Участь користувача в діяльності суб'єкта господарювання	Інтерес користувача	Об'єкти дослідження (контролю)
1	Суспільство загалом через його окремі інститути	Відтворення трудових ресурсів	Підвищення рівня зайнятості населення та якості його життя	Рівень якості продукції (товарів, робіт, наданих послуг), зайнятості населення, заробітної плати, Екологічна безпека
2	Органи державної законодавчої влади	Правове регулювання підприємницької діяльності	Стабільність та ефективність економічної системи	Державні органи виконавчої влади, фінансова звітність, фінансовий стан
3	Державні органи виконавчої влади та управління	Контроль дотримання законодавства	Податки, збори та обов'язкові платежі	Інформація про бізнес. Бухгалтерська звітність, розрахунки за податками, зборами та обов'язковими платежами
4	Власники	Власний капітал	Дивіденди, відсотки на капітал	Фінансовий стан, фінансові результати
5	Адміністрація (керівництво суб'єкта господарювання)	Підприємницькі властивості та використання їх в управлінні	Оплата праці, привілеї, соціальні умови	Інформація, необхідна для управління
6	Персонал суб'єкта господарювання	Жива праця	Оплата праці, соціальні умови	Результати діяльності
7	Постачальники та підрядники (у т.ч. суб'єкти аудиторської діяльності)	Постачання ресурсів, виконання робіт та надання послуг	Договірна ціна ресурсів, робіт, послуг	Фінансовий стан, платоспроможність (у т.ч. фінансова звітність)
8	Покупці та замовники (у т.ч. замовники аудиторських послуг)	Придбання готової продукції, товарів, робіт, послуг	Договірна ціна готової продукції, товарів, робіт, послуг	Якість продукції, товарів, робіт, наданих послуг, фінансовий стан, платоспроможність
9	Кредитори та потенційні інвестори	Залучені фінансові ресурси	Позиковий відсоток, відсоток на капітал	Фінансовий стан, фінансові результати

Джерело: [3, с. 9]

Інтереси громадськості визначаються Кодексом етики як колективний добробут співтовариства людей та організацій, яким професійні бухгалтери надають послуги [17].

Кодекс етики дає такі визначення термінам «професійний бухгалтер» та «професійний бухгалтер-практик» (табл. 4).

Таблиця 4.
Визначення «професійний бухгалтер» та «професійний бухгалтер-практик» відповідно до Кодексу етики

Професійний бухгалтер (Professional accountant)	Професійний бухгалтер-практик (Professional accountant in public practice)
Особи, які є суб'єктами професійної бухгалтерської практики (зокрема, самостійні професійні бухгалтери-практики, товариства чи корпоративні об'єднання), зайняті у промисловості, торгівлі, державному секторі чи в освіті і є членами організації – члена МФБ	Кожен партнер або особа, що обіймає посаду, аналогічну посаді партнера, а також кожен працівник, який надає професійні послуги клієнтові, незалежно від класифікації їхніх обов'язків (наприклад, аудиторська перевірка, оподаткування чи консалтинг) та професійні бухгалтери-практики, які мають управлінські обов'язки. Цей термін також уживається щодо фірми професійних бухгалтерів-практиків

Джерело: сформовано автором на основі [17]

Отже, поняття «професійний бухгалтер» відповідно до Кодексу етики включає таких спеціалістів: штатних бухгалтерів, внутрішніх аудиторів, незалежних аудиторів. Незалежні аудитори, в свою чергу, мають право надавати не лише послуги із аудиту фінансової звітності, а також інші консультаційні послуги, до яких входять різні види консультування щодо ведення бухгалтерського обліку, складання фінансової звітності, оподаткування та інші. Проте відповідальність професійного бухгалтера не зводиться лише до задоволення потреб окремого клієнта чи роботодавця. Інтереси громадськості значною мірою визначають стандарти бухгалтерської професії (рис. 1).

Професійним бухгалтерам відводиться значна роль у функціонуванні соціально-економічної системи, оскільки потенційні та існуючі інвестори, кредитори, власники капіталу а також державні органи і громадськість покладаються на незалежних аудиторів під час прийняття рішень, що базуються на аналізі обліково-фінансової інформації щодо оцінки ефективності господарювання, управління фінансами та оподаткування підприємств.

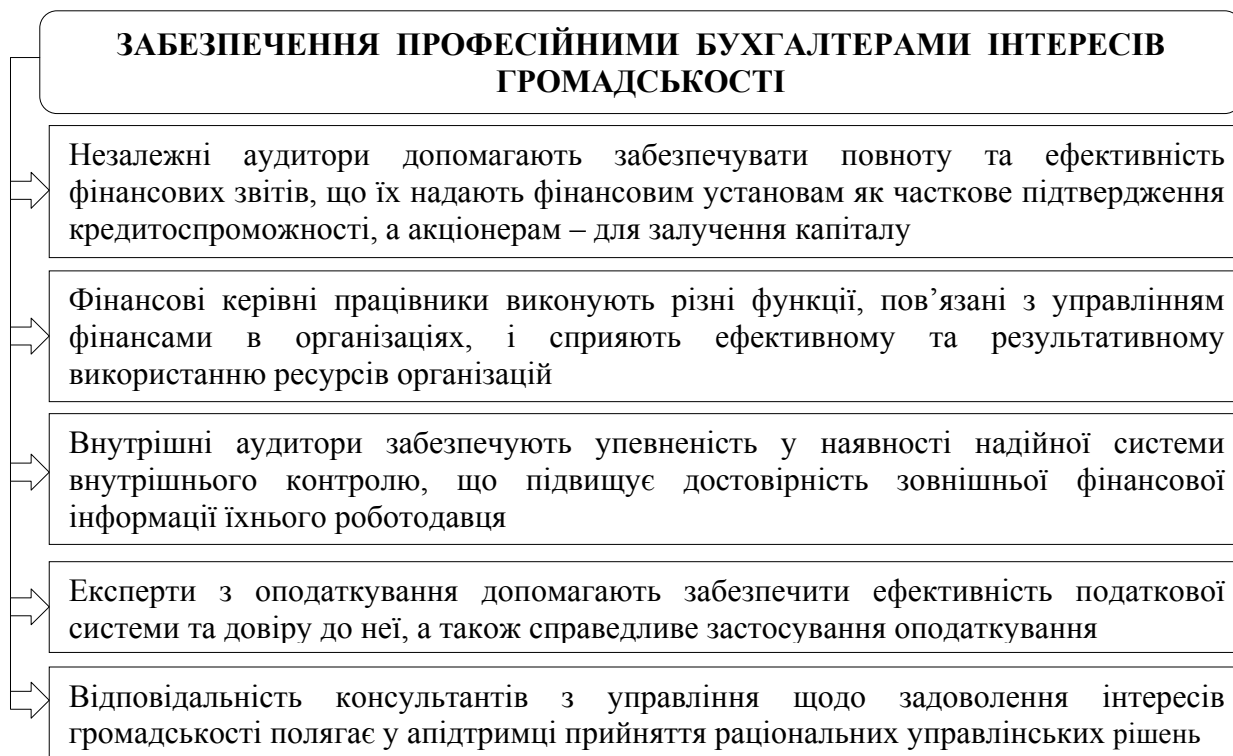

Рис. 1. Забезпечення професійними бухгалтерами інтересів громадськості

Джерело: сформовано автором на основі [17]

І без перебільшення можна стверджувати, що від якості надання аудиторських послуг залежать економічна стабільність, розвиток, якість міжнародних ділових взаємовідносин, інвестиційний клімат як країни загалом, так і добробуту окремих її фізичних та юридичних осіб зокрема.

Проте професійні бухгалтери зможуть залишатися в такому привілейованому становищі лише в тому разі, якщо вони продовжуватимуть надавати громадськості ці унікальні послуги на рівні, який свідчить про те, що суспільна довіра є обґрунтованою. Тому представники бухгалтерської професії в усьому світі найбільше зацікавлені в тому, щоб довести до відома споживачів послуг професійних бухгалтерів, що ці послуги виконуються на найвищому рівні якості й надаються відповідно до етичних вимог, покликаних забезпечити такий рівень [17].

Згідно із Кодексом етики, цілі бухгалтерської професії полягають у виконанні роботи відповідно до найвищих стандартів професіоналізму, в досягненні найкращих результатів діяльності й загалом у задоволенні інтересів громадськості. Щоб досягти вказаних цілей, необхідно задовольнити чотири основні потреби (рис. 2).

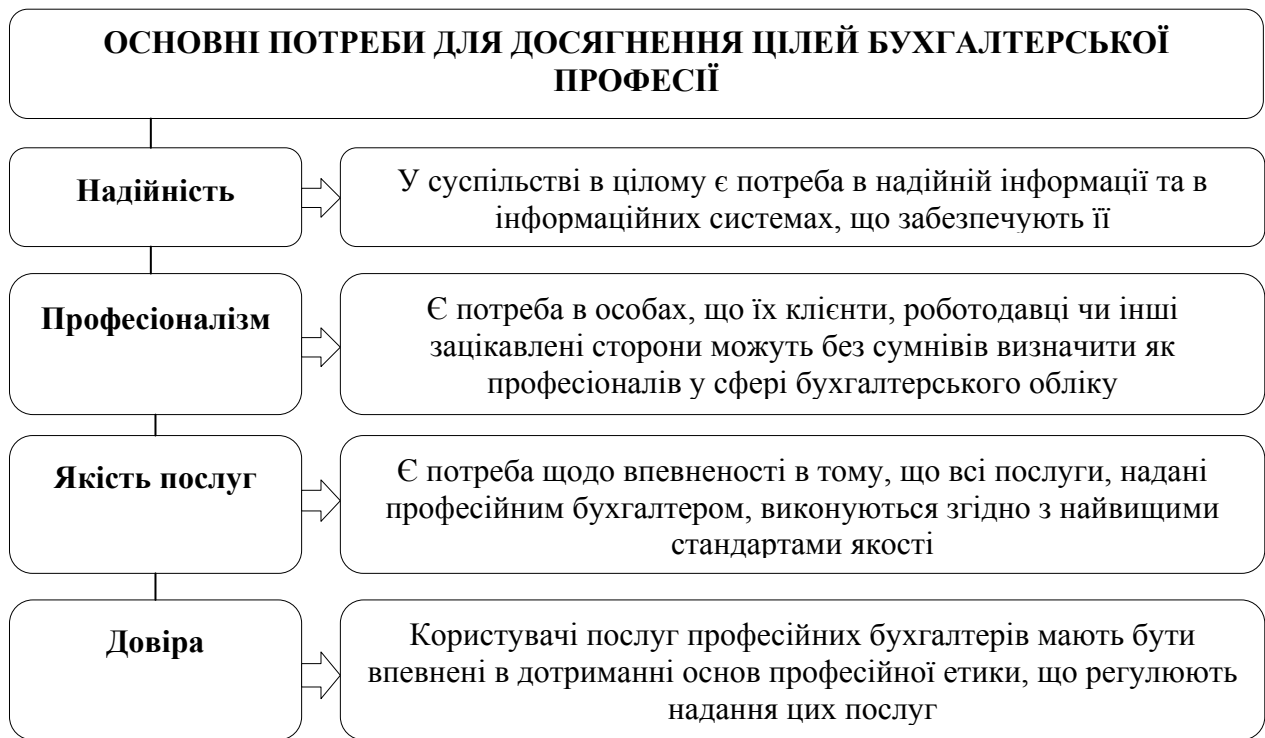

Рис. 2. Основні потреби для досягнення цілей бухгалтерської професії

Джерело: сформовано автором на основі [17]

Отже, як видно із рис. 2, для того, щоб професійний бухгалтер (аудитор) міг досягти основоположних цілей бухгалтерської професії, його робота має забезпечувати потреби надійності, професіоналізму, якості послуг та довіри.

Усі зазначені потреби є взаємопов'язані між собою, оскільки без надійності та професіоналізму не може існувати якість послуг, а завдяки високій якості буде формуватися довіра з боку користувачів до результатів роботи професійного бухгалтера, і відповідно, до перевіреної аудитором фінансової звітності суб'єкта господарювання та результатів його господарювання.

Отже, аудитор – це експерт в галузі бухгалтерського обліку та фінансової звітності, який здатний забезпечити довіру до підприємства з боку користувачів завдяки високій якості наданих ним аудиторських послуг [9, с. 141].

Довіра в з позицій етики - це певний стан психологічного внутрішнього спокою, що проявляється за відсутності подразників та переживань. Коли людина довіряє, вона робить це добровільно, свідомо, ставлячи своє благополуччя у залежність від зовнішнього фактору і в першу чергу іншій людині, яка викликає довіру. Якщо людина плекає довіру, то гарантовано можна сказати що вона розраховує на вірність спільним інтересам, ввіряє довірених у особисті проблеми, секрети, бере на замітку поради і є впевненою за їх безпеку та конфіденційність [18].

О.С. Кузьмін, О.О. Бонецький зазначають, що термін "довіра" має такий економічний зміст: довіра – це впевненість у надійності економічного об'єкта, що ґрунтується на уявленні або знанні про нього і пов'язана зі здатністю передбачати, прогнозувати чи впливати на дії цього об'єкта і проявляється у:

- 1) впевненості, або надії, що інвестовані в активи заощадження, як мінімум, не втратять своєї вартості і повністю здійснять функцію заощадження;
- 2) впевненості, або надії, що у процесі експлуатації активи принесуть очікуваний рівень доходу;
- 3) впевненості, або надії, що соціально-економічні інститути, у які вкладено заощадження, вчасно і в повному обсязі виконають взяті на себе зобов'язання;
- 4) надії, що складеться потрібна ситуація [12, с. 104].

Л.Є. Турчин, провівши історично-логічний аналіз довіри як економічної категорії зробила наступні висновки:

1. Довіра мінімізує ризики і робить можливою співпрацю економічних агентів.
2. Довіра компенсує невизначеність і непередбаченість економічних відносин.
3. Відносини довіри базуються на вигідності економічних та (або) соціальних результатів взаємодії і на впевненості в добросовісності, відповідальності, чесності іншої сторони.
4. Довіра з'являється в тих відносинах і ситуаціях, коли відсутня необхідна інформація для прийняття рішень і подальших дій.
5. Довіра у економічному розумінні є цілою системою взаємозв'язків; вона спирається на розгалужену систему формальних і неформальних інститутів.
6. Довіра виступає як специфічний економічний ресурс, який визначає потенціал економічного зростання країни [13].

Висновки. Підсумовуючи значення довіри як економічної категорії в аудиті, варто зазначити, що вона є безпосередньо дотичною категорією до незалежного аудиту, адже саме в умовах її нестачі, виник, розвивався і продовжує розвиватися аудит як форма незалежного контролю, а також змінювалися та удосконалювалися форми його організації та методологія проведення.

На нашу думку, зміну концепцій аудиту від підтверджуючого до системно-орієнтованого можна охарактеризувати як розвиток методики організації аудиту, його мети та завдань, що демонструє необхідність та можливість пристосування аудиторів до змін економічного середовища, яке ускладнювалося шляхом зростання обсягів діяльності суб'єктів господарювання, ризиків та невизначеності середовища, в якому підприємства функціонували. Можна констатувати і той факт, що процес змін підходів до проведення аудиту був відповіддю на конкуренцію, що існувала на ринку аудиторських послуг, відповідно, аудитори змушені організувати та планувати аудиторську перевірку таким чином, щоб мати можливість надавати якісні аудиторські послуги за оптимальних витрат часу та фінансових ресурсів, при цьому зменшивши аудиторський ризик до прийняттого рівня.

Проте, незважаючи на поступовий відхід аудитора від суцільної перевірки (підтверджуючий аудит) до вибіркової, що базується на відповідних науково-обґрунтованих способах одержання аудиторських доказів (процедурний аудит, системно-орієнтований аудит, ризикоорієнтований аудит), метою аудиторської перевірки було і залишається підтвердження достовірності фінансової звітності, що забезпечує довіру до суб'єкта господарювання з боку користувачів облікової інформації.

Список літератури.

1. Банковский контроль и аудит: учеб. пособие / [Фадеекина Н. В., Болгова Е. К., Скурихин М. Н., Брыкин А. В.]; под ред. Н. В. Фадеекиной. М.: Финансы и статистика, 2002. 496 с.
2. Соколов Я. В., Бычкова С.М. Роль теории аудита в процессе подготовки кадров. *Аудиторские ведомости*. 1998. № 2. С. 16-20.
3. Аудит: підручник / [О.А. Петрик, В.О. Зотов, Б.В. Кудрицкий та ін.] за заг. ред. О.А. Петрик. К.: КНЕУ, 2015. 498 с.
4. Никольская Ю.П., Мерзликина Е.М., Аудит. Часть 1: Учебное пособие. М.: Издательство МГУП, 2000. 144 с.
5. Проскуріна Н.М., Платонова І.А. Концептуальні аспекти розвитку вітчизняного аудиту. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=854>.
6. Проблеми і перспективи розвитку аудиту в Україні: Монографія / За заг. ред. д.е.н., проф. Пушкаря М.С. Тернопіль: «Карт-бланш», 2012. 220 с.
7. Слюсаренко В.Є. Аудит: сучасний стан та перспективи розвитку на Україні: монографія. Ужгород: «УжНУ», 2014. 200 с.
8. Фабіянська В.Ю. Аудиторський ризик: сутність, методика оцінки та шляхи зниження. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. № 1. 2020. С. 110-121.
9. Фабіянська В.Ю. Обов'язковий аудит фінансової звітності в контексті реформування аудиторської діяльності в Україні. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. №7. С. 140-153.
10. Шалімова Н. С. Концепції розвитку аудиту: проблемні аспекти визначення та класифікації. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені М. Туган-Барановського*. 2009. № 3. С. 218–227.
11. Шалімова Н.С. Аудит в системі соціально-економічних відносин в Україні: автореферат дис. ... докт. екон. наук: 08.00.09. Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана. Київ, 2013. 40 с.
12. Кузьмін О.Є., Бонєцький О.О. Довіра як економічна категорія. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.2. С. 100-104.
13. Турчин Л.Є. Сутність поняття “довіра” як економічної категорії. *Ефективна економіка*. 2012. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1173>.
14. Концепція. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F>
15. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2016-2017 рр. частина 1 / Пер. з англ. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів; Аудиторська палата України, 2017, - 978 с.
16. Конституційне право України / за ред. Ю.М. Тодики, В.С. Журавського. К., 2002. 450 с.
17. Кодекс етики професійних бухгалтерів (редакція 2012 року). Міжнародна федерація бухгалтерів / Пер. з англ. К.: Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2014. 136 с.
18. Що таке довіра і кому довіряти? URL: <http://www.etica.in.ua/shho-take-dovira-ta-komu-doviryati/>

References.

1. Fadejkina, N. V. Bolgova, E. K. Skurihin, M. N. and Brykin, A. V. (2002), *Bankovskij kontrol' i audit: ucheb. posobie* [Bank control and audit: textbook], Finansy i statistika, Moscow, Russia, P. 496.
2. Sokolov, Ja. V. and Bychkova, S.M. (1998), "The role of audit theory in the training process", *Auditorskie ведомости*, vol. 2, pp. 16-20.

3. Petryk, O.A. Zotov, V.O. Kudrytskyi, B.V. and others (2015), *Audyt: pidruchnyk* [Audit: textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine, P. 498.
4. Nikol'skaja, Ju.P. and Merzlikina, E.M. (2000), *Audit* [Audit], Part 1, Izdatel'stvo MGUP, Moscow, Russia, P. 144.
5. Proskurina, N.M. and Platonova, I.A. (2011), "Conceptual aspects of domestic audit development", *Efektivna ekonomika*, vol. 12, [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=854>.
6. Pushkariy, M.S (2012), *Problemy i perspektyvy rozvytku audytu v Ukraini* [Problems and prospects of audit development in Ukraine], «Kart-blansh», Ternopil, Ukraine, P. 220.
7. Sliusarenko, V.Ye. (2014), *Audyt: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku na Ukraini* [Audit: current status and prospects of development in Ukraine], «UzhNU», Uzhhorod, Ukraine, P. 200.
8. Fabiianska, V.Yu. (2020), "Audit risk: essence, assessment methods and ways to reduce", *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 110-121.
9. Fabiianska, V.Yu. (2019), "Mandatory audit of financial statements in the context of audit reform in Ukraine", *Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 7, pp. 140-153.
10. Shalimova, N. S. (2009), "Audit development concepts: problematic aspects of definition and classification", *Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu ekonomiky i torhivli imeni M. Tuhana-Baranovskoho*, vol. 3, pp. 218–227.
11. Shalimova, N.S. (2013), "Audit in the system of socio-economic relations in Ukraine", Ph.D. Thesis, 08.00.09, Kyiv National Economic University named after V. Hetman, P. 40.
12. Kuzmin, O.Ye. and Bonetskyi, O.O. (2010), "Trust as an economic category", *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 20.2, pp. 100-104.
13. Turchyn, L.Ye. (2012), "The essence of the concept of "trust" as an economic category", *Efektivna ekonomika*, vol. 5. [Online], available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1173>.
14. The concept, available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F>
15. International Federation of Accountants; Audit Chamber of Ukraine, (2017), International standards for quality control, audit, inspection, other assurance and related services: 2016-2017 edition, part 1, P. 978.
16. Todyk, Yu.M. and Zhuravskiy, V.S. (2002), *Konstytutsiine pravo Ukrainy* [Constitutional law of Ukraine], Kyiv, Ukraine, P. 450.
17. International Federation of Accountants (2014), *Kodeks etyky profesiinykh bukhhalteriv (redaktsiia 2012 roku)* [Code of Ethics for Professional Accountants (revised in 2012)], Federatsiia profesiinykh bukhhalteriv i audytoriv Ukrainy, Kyiv, Ukraine, P.136.
18. What is trust and whom to trust? [Online], available at: <http://www.etica.in.ua/shho-take-dovira-ta-komu-doviryati/>

Стаття надійшла до редакції 20.05.2020 р.